

ABDÜLMECİD B. ŞEYH NASÛH TOSYEVÎ'NİN “FEZÂİLÜ'L-İLM VE'L-ÂLİM” ADLI RİSÂLESİ VE TRANSKRİPSİYONU

Fatma Zehra PATTABANOĞLU (*)

Öz

XVI. yüzyıl Osmanlı düşünürlerinden Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî tefsir, kelâm, fıkıh, tasavvuf, ahlâk, eğitim ve belâgate dair pek çok eser kaleme almıştır. Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim adlı risâle de bunlardan birisidir. Mezkûr risâlede âlimin faziletlerinden bahsedilmekte ancak ameli olmayan zâhirî âlim eleştirilmektedir. Tosyevî burada âbid ile âlim arasında kıyas yaparak, bilgisiyle amel etmedikçe âlimin gerçek bir âlim olamayacağını anlatmaktadır. Bu değerlendirmesiyle bilgi-eylem ilişkisinin önemine yer veren düşünür, doğru bilginin doğru eylem gerektireceğine vurgu yapmaktadır. Zâhirî ulemayı dünyaya bağımlı olmakla ve maddi menfaatler peşinde koşmakla itham eden Tosyevî, nefsî arınmanın önemine dikkat çekmektedir. Makalede ilmin ve âlimin mahiyeti bağlamında müellifin düşüncelerinin ortaya konulup, değerlendirilmesi amaç edinilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda risâlenin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tosyevî, Âlim, Bilgi, Eylem, Dünya Sevgisi.

Abdülmeçid b. Seyh Nasuh Tosyevi's Manuscript 'Fezailu'l-ilm Ve'l-Alim' and its Transcription

Abstract

Abdülmeçid b. Şeyh Nasûh Tosyevî, who is one of the Ottoman philosophers in 16th Century, has many works about hermeneutics, kalam, Islamic law, Sufism, moral, education and rhetoric. The epistle named Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim in Kastamonu Manuscript Library is one of these works. In this manuscript virtues of the scholar is discussed, but the apparent scholar is criticized. Here Tosyevi compares abid and scholar, and explains that a scholar can be a true scholar only if one do his / her actions with his /her knowledge. The philosopher, who gives places to the relation of knowledge and action, underlines that the true knowledge requires a true action. Tosyevi accuses the apparent ulema to be dependent on the world and to chase material benefits, and he draws attention to the importance of purgation from human desires. This article aims to introduce and evaluate author's thoughts about the nature of knowledge and scholar. A transcription of the manuscript is also shared at the end of this work.

Keywords: Tosyevî, scholar, knowledge, action, love of world.

*) Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi Felsefe Bölümü
(e-posta: f.zehrapattabanoglu@hotmail.com)

GİRİŞ

Osmanlı düşüncesi, İslâm düşüncesinin devamı niteliğinde olup, özellikle medreselerde, ilim meclislerinde ve müelliflerin eserlerinde yayılma imkânı bulmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, hikmet, tasavvuf, mantık ve gramer gibi ilimlerin okutulup öğretildiği medreselerde dine, mesleğe, günlük hayata ve bilime dair bilgilerin kazanılması sağlanmıştır. Osmanlı düşüncesi hakkında yapılan araştırmalar esnasında bu eğitim kurumlarındaki ders kitaplarının ya da müelliflerin eserlerinin değerlendirilmesi, dönemin ilim ve fikir dünyasına dair önemli bilgilere ulaşılmamasını mümkün kılmaktadır.

Biyografi çalışmalarına bakıldığında Osmanlı'nın sayılamayacak kadar çok müellifiyle karşılaşmakta, bu da ilmi faaliyetlere verilen değere işaret etmektedir. Dolayısıyla bu eserlerin ortaya çıkarılması Osmanlı düşüncesinin ve bu düşüncüyü hazırlayan diğer faktörlerin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Son zamanlarda bu tür çalışmaların artması yüzeysel bilgi yerine ilk kaynaktan meseleyi değerlendirmenin önünü açtığı için düşünce dünyasının gelişmesine ve konulara tam olarak odaklanmaya olanak tanımaktadır. Böylece geçmiş ve gelecek bağlantılı düşünüldüğünde ilim adamlarının etkilendikleri ve etkiledikleri alanların tespitiyle birlikte bilinmeyen konuların ortaya çıkmasına yardımcı olunmaktadır. İşte bu sebeple makalede Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin (ö.1565) *Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim* adlı risâlesini değerlendirerek Latin harflerle transkripsiyonunun yapılmasıyla Osmanlı düşüncesine küçük de olsa bir katkı sağlamayı amaç edindik.

Çalışmamızın konusu olan risâle ilmin ve âlimin fazileti hakkında kaleme alınmıştır. Nitekim ilim ve âlime verilen önem İslâm'ın ilk emri olan "oku"¹ fiilinde kendini bulmaktadır. Bundan dolayı İslâm düşünürlerin pek çoğu ilmin önemi, ilmin fazileti ve ilim taksimine dair önemli eserler yazmışlardır. Mesela Kindî'nin (ö.866) *er-Resâil*, Fârâbî'nin (ö.950) *İhsâu'l-ulûm*, Harizmî'nin (ö.955) *Mefâtihu'l-ulûm*, İbn Sînâ'nın (ö.1037) *Aksâmu'l-ulimi'l-akliyye ve Uyûnu'l-Hikme*, Gazzâlî'nin (ö.1111) *İhyâu ulûmi'd-din*, İbn Haldun'un (ö.1405) *Mukaddime* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Osmanlı döneminde de Taşköprizâde (ö.1561) *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzuât-il-ulûm*, Kınalızâde (ö.1572) *Ahlâk-ı alâf*, Kâtip Çelebî (ö.1657) *Keşfü'z-zünûn* adlı eserleriyle ilimle ilgili çalışmaları devam ettirmişlerdir. Osmanlı müelliflerinden Tosyevî'nin *Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim* adlı risâlesi de bu çalışmalara bir örnektir. Nitekim insanı insan yapan şey akıl ve düşünme etkinliğidir, onun faaliyet alanı da ilimdir. Dolayısıyla ilimle uğraşanların hangi tutum içinde oldukları, elde ettikleri ilmin değerinin bilinmesi önemli hususlardır. Tosyevî'nin mezkûr risâlesinde her ne kadar ilimler taksimine dair bilgi olmasa da ilmin önemi ve değeri, âlim olabilme şartları ve bilgi-eylem (ilim-amel) ilişkisini ele alması bakımından önemlidir. Tosyevî'nin Kur'an ve hadislere dayanarak değerlendirdiği bu mevzu, onun hayatı ve eserlerine kısa bir bakıştan sonra ele alınacaktır.

1) 96/'Alak/1

A. ABDÜLMECÎD B. ŞEYH NASÛH TOSYEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tosyevî İstanbul'un fethinden hemen sonra felsefî-kelâmî-ilmî sahalarda başlayan çalışmaların değişik alanlarda ve değişik isimlerde doruğa taşındığı bir süreçte yaşamış Osmanlı müelliflerindedir. Genellikle Abdülmecîd Efendi olarak anılan düşünürün en geniş nisbe ve künyesi kaynaklarda Abdülmecîd b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrail et-Tosyevî el-Amâsî (el-Amasyavî) er-Rumî el-Hanefî es-Sûfî olarak geçmektedir.² Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Abdülmecîd Efendi, Risâletü'l-edviye fi't-tarikâtü'l-Muhammediyye ve Risâle-i âdâbiyye sahibi Zeyniyye tarikatının şeyhlerinden Tosyalı Şeyh Nasûh Efendi (923/1517)'nin oğludur.³ Şeyh Nasûh Efendi Zeyniyye tarikatının pîri Zeyneddin Hafî'nin baş halifelerinden Abdüllatif Kutsî halifesi Tâcüddin İbrahim Karamânî'den (ö.872/1467/68) hilafet almıştır. Kendisi, söz konusu Zeyniyye tekkesinde üç yıl (1513-1516) postnişinlik makamında oturduktan sonra yerini halifesi Muallimzâde Mustafa Efendi (ö.930/1523 veya 933/1527)'ye bırakarak memleketine gitmiş ve orada vefat etmiştir.⁴ Oğlu Abdülmecîd Efendi ise, Amasya civarındaki Ladik/Lazkiye doğumludur.⁵ Babasının postnişini olması hasebiyle tasavvufî bir hareket olan Zeynîlik anlayışı içinde yetişmiştir. Daha ziyade üst düzey aydın bir tabakaya hitap eden, bu nedenle de bir aydınlar tarikatı olarak nitelendirilen Zeyniyye hareketi, Tosyevî'nin dinî ve fikrî alandaki yönelişinin en büyük belirleyicisi olmuştur.⁶ Tosya, geçmişte Amasya'ya, bugün ise Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Abdülmecîd Efendi kaynaklarda bazen Tosya'ya, bazen Amasya'ya bazen de er-Rûmî şeklinde Anadolu'ya nisbetle anılmaktadır. Vefat yeri olarak, Tosya ve Amasya⁷ olmak üzere farklı kayıt bulunurken, vefat tarihine dair de farklı kayıtlara rastlanmaktadır. Tefsir, ahlâk, kelâm, tasavvuf, fıkıh ve belagete dair pek çok eseri olan düşünürün Tahir Efendi ve Taşköprüzâde'ye göre vefat tarihi 973/1565'dir.⁸

Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde yazmalar halinde bulunan müellifin eserlerini şöyle gruplamak mümkündür.

Tefsirle ilgili eserleri: *Tefsîru sûrati'l-insân*, *Risâle fî tefsîri'l-âyâti'l-mütealluka bi't-temsîl*, *el-Hüdâ ve'l-felâh*, *el-Havf ve'l-hüzn*, *Tezkiratü üli'l-elbâb*, *el-Fevzü'l-azîm*,

- 2) Hayta, Ufuk ve Abdülhamit Birşik, "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risalesinin İlmî Değeri", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, C. XVI, S. 2, s.346-347. (Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân).
- 3) Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., İstanbul, trs., C.I, s. 45.
- 4) Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s.45; Öngören, Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 110-111.
- 5) Polat, Emanullah, "Tosyevî'nin *el-Havf ve'l-Hüzün* Adlı Risâlesinin Tahkiki ve Değerlendirilmesi", *BÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2014, C. II, S. 3, s.184.
- 6) Erbaş, Muammer, "Bir Osmanlı Müfessiri Abdülmecîd b. eş-Şeyh Nâsuh b. İsrâil (1565) ve Eserleri", *DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, İzmir, 2006, S. 24, s. 162. (Şeyh Nâsuh b. İsrâil ve Eserleri).
- 7) Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s.45; Erbaş, "Şeyh Nâsuh b. İsrâil ve Eserleri", s.166.
- 8) Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s.45; Taşköprüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Çev.: Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul, 2007, s. 311.

Makamatü'l-mücevidîn ve deracâtü'l-muallimîn, Cevâhiru'l-Kur'an ve zevâhiru'l-Fur-kân, Tezkiratü'n-nâsîn fî tefsîri sûrati Yâsîn, Tefsîru sûrati'l-Mülk.

Hadisle ilgili eserleri: *Risâle mine'l-ehâdisi'l-kudsiyye, Tekmiletü'l-beyân, Sûrûrü'n-nâzirîn, Safâu's-sâlihîn.*

Fıkıhla İlgili Eserleri: *Risâle alâ kavli sâhibi't-tenkîh fasl fi't-ta'n, Tevakkühü'l-fukahâ ve telezüzü'l-üdebâ, Tuhfetü'l-ahbâb, İsrâfilzâde risâlesi.*

Tasavvuf ve ahlâk alanındaki eserleri: *Kenzu'l-fevâid, Riyazu'n-nâsihin, Menâkıb-ı evliyâ, Arafâtü'l-ârifîn fî tercemeti hâdisi'l-erbaîn, Mutâibetü'l-kulûb bimuhâtabeti'l-mahbûb, Kissa-i çoban ve münâcât, Menâkıb-ı evliya levâihu'l-kulûb ve revâyihu'l-mahbûb, Risâletü'l-mevaiz ve'd-dua, Menâkıbu'l-ârifîn ve kerâmâtü'l-kâmilîn, Ucâletü muhtasaratîin mine't-tasavvuf, Lâyiha-i rûhâniye ve lâmia-i nûrâniye, Esrâru'n-necât ve'n-necâh.*

Diğer alanlardaki eserleri: *Nebzetün mine'l-hakâyık ve zübdetün mine'd-dekâyık, Mecmâü'l-fezâil ve menbâü'l-hasâil, Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim, Münâcâtu levâhibi'n-necât, Ta'rifâtun mâ'rifetuhâ, Risâletü'l-eizzâi ve erbâbil-işarât fîn-nahv, Risâletü'l-mevâiz ve'd-duâ.*

Tercüme eserleri: *Risâletü'l-Muhtasar bi'l-lemehât fî tercemeti'l-Lemeât, Tercemetü'l-Levâiyih, Tercüme-i Risâle-i Muhtasara, Pend-i Attar Tercümesi.*

Me'debül-füdalâi'l-ârifîn fî menâkıbi'l hülefâi'r-râşidîn, Menâkıbü'l-kurrâi's-seb'a ve'ş-Şâtübî, bibliyografya alanında, Esmâ-i Hüсна tercümesi, el-Matlabü'l-alâ fî şerhi esmaillahi'l-hüсна, Ravzati'l-ezher ve cennetü'l-esmâr kelâm ilmine dair eserleridir. Kıyafetnâme manzum psikolojiye dair, İrşâdü't-tâlibîn fî ta'limi'l-müteallimîn (tercüme eseridir) eğitim hakkındadır.⁹

B. TOSYEVÎ'NİN FEZÂİLÜ'L-İLM VE'L-ÂLİM ADLI RİSÂLESİNİN ÖZELLİKLERİ

Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan risâlenin numarası 3674/4, varak sayısı ise 264b-269a'dır. *Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim* adlı risâle Osmanlıca yazılmakla birlikte, Arapça ayet ve hadisler, Farsça beyitlerle donatılmıştır. Kitabın boyutları 205x140-125x85 mm. olup, 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıt türü ay damga filigranlı olup, yazı türü nesihdir. Söz başları kırmızıyla yazılmıştır, diğer yazılar siyah mürekkeplidir. Kitap kırmızı meşin, şemseli, mıkblebli ciltlidir. Kitapta Tosyevî'nin diğer *Ucâletü muhtasar*

9) Kâtip Çelebi, *Keşf'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Çev.: Şükrü Baltacı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2014, C.I, s.376, C.II, s.480,704,717, C. IV, s.1411; Pattabanoğlu, Fatma Zehra, "16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Felsefe ve Kelâm Bilginleri", *SDÜF Dergisi*, S. 34, Isparta, 2015, s. 131; Erbaş, "Şeyh Nâsuh b. İsrâil ve Eserleri", s. 179-182; Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 311; Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s.45. Eserlerin yazma nüshalarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Erbaş, "Şeyh Nâsuh b. İsrâil ve Eserleri", s.167-183; Hayta ve Birışık, "Şeyh Nasâh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'an", s. 350-354.

mine't-tasavvuf, Nasihatnâme, Esrâru'n-necât ve'n-necâh, Lâyiha-i rûhaniye ve Lâmia-i nûraniye, Levâihu'l-kulûb ve Revayihu'l-mahbûb, Münacâtü levâhibi'n-necât adlı risâleleri de vardır.

C. FEZÂİLÜ'L-İLM VE'L-ÂLİM'İN İÇERİĞİ

Tosyevî'nin *Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim* adlı risâlesi ahlâk alanında yazılmış ilmin ve âlimin faziletini ve önemini anlatan bir eserdir. Risâle besmeleden sonra Allah'a hamd ve sena ile başlamakta, fasıl başlığı altında üç bölüme ayrılmaktadır. İlk kısım ilmin ve âlimin faziletine dair olan kısımdır. İkinci kısım zâhirî âlimlerin zemmi (yerilmesi) hakkında, diğer bölüm de dünyanın ve onun sevgisinin kötülenmesi, dünyayı seven ve onu isteyen yerilmesi hakkındadır. Konuyla ilgili sık sık ayet ve hadislerle yer verilen eserde Farsça beyitler bulunmaktadır.

İlk bölümde cinlerin ve insanların yaratıcısına ve her nefis sahibinin rızık verenine hamd, sena ve sonsuz şükürle başlayan Tosyevî, ilim ve amel sahibi ulema ehlini yücelten "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"¹⁰ ayetiyle konuya giriş yapmaktadır. Âlimlere verilen önemi daha sonra "Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar."¹¹ ayetiyle taçlandıran müellif, hadislerle meseleye yön vermekte ve kendisi de bu hadisleri yorumlamaktadır.¹² "Benim ümmetim İsrailoğulları'nın peygamberleri gibidir."¹³ hadisine göre İslâm peygamberi ümmeti içindeki âlimleri İsrailoğulları'nın peygamberlerine benzetmekte ve onlarla eşit görmektedir. "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yola erişirsiniz."¹⁴ rivayetine göre de Hz. Muhammed, ashabın her birini diyanet denizinin damlası, İslâm âleminin yıldızları olarak görmektedir. "Âlimin âbid üzerine üstünlüğü, benim sizin en aşağıınızda olanınıza üstünlüğüm gibidir."¹⁵ hadisine göre peygamber, âlimin şeref ve itibar bakımından cahil âbid üzerine olan üstünlüğünü kendisiyle ümmetindeki en aşağıdaki kişi ile olan durum ile kıyaslamaktadır. Tosyevî'ye göre âbid gündüzleri oruç tutsa, halvet içinde dahi olsa yine de âlimin faziletleri hakkında çok daha fazla sayıda hadis vardır. Bu da âlimin, cahil âbid üzerindeki faziletine örnek teşkil etmektedir.¹⁶ Tosyevî ilmin önemine dair başka hadislerden de örnekler vererek bir

10) 39/Zümer/9.

11) 35/Fâtır/28.

12) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 3674/4, vr.264a. (*Fezâilü'l-İlm*)

13) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Dâru Ahyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1351/1932, C.II, s.64.

14) Ebu Dâvud, İlim 1, Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddime 17; Dârimî, Mukaddime, 26 (Hadis taramaları için bkz. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi: Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Nşr. Arent Jean Wensinck, E. J. Brill, Leiden, 1936, C.I-VII); Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 86.

15) Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime 29; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.II, s. 132.

16) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr. 264a-264b.

âlimle birlikte vakit geçirme, oturma, yemek yeme, sohbetle bulunmanın önemli olduğunu hatta âlimle isim benzerliğinden dahi Allah'ın bir kulunu affettiğini, dolayısıyla bu konunun iyi bilinmesi gerektiğini yinelemektedir.¹⁷

İkinci bölüm zâhirî âlimlerin yerilmesi hakkındadır. Burada zâhirî âlimden maksat tasavvuf ehli olmayan ve dünyalık işlerle meşgul olup, amellerini icra etmeyenlerdir. “Dünya hayatını ahirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya işte onlar uzak bir sapıklık içindedirler.”¹⁸ ayetini bu mesele için örnek gösteren Tosyevî ilimleri olduğu halde ilimleriyle amel etmeyen kişilerin selamet yolundan çıktıklarını ve onların delalet yoluna girdiklerini söyler.¹⁹ Nitekim bu âlimlerin durumu ayette şöyle teşbih edilmiştir: “Kendilerine Tevrat yükletildikten sonra onu taşıyamayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir.”²⁰

Tosyevî'ye göre ilmiyle amel etmeyen âlimler, ümera (emirler, yöneticiler) ile sohbeti ve vezirlerle birlikte olmayı tercih ederler. Salihlere, fakirlere, gariplere itibar etmeyip, görüntüdeki güçleriyle övünürler. Asalet ve saltanatla övünürler. Hâlbuki Peygamber bu iki fırka hakkında şöyle buyurmuştur: “Âlimlerin en kötüsü emirleri ziyaret edendir. Emirlerin en hayırlısı âlimleri ziyaret edendir. Fakirin kapısındaki emir ne iyidir! Emirnin kapısındaki fakir ne kötüdür!”²¹ Bazı hükema da şöyle demiştir: Her müminin nefis, şeytan, dünya ve küffâr-fücür olmak üzere dört düşmanı vardır. Ancak bu dört düşmandan en kötüsü nefstir. Çünkü onun zarar ve ziyanı ötekilerden daha çoktur. Tosyevî bu konuya dair Mevlânâ'dan şu beyti nakleder:

Nefs bir ejderhadır, o ne zaman ölmüştür ki?

Dertten eline fırsat düşmediğinden dondu yoksa!²²

Tosyevî'ye göre eğer Allah'ın rızasını kazanacak güzel bir hayat isteniyorsa, nefsin isteklerinden vazgeçmek ve ejderha misali bu canavarla mücadele etmek gereklidir. Bunun koşulu da dünya hayatına olan sevgiden vazgeçmektir. Dolayısıyla peygamberin “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.”²³ buyruğunu düstur edinmeli, uzlet hayatı yaşamalıdır.

Halvette olmayı ve topluluktan uzak kalmayı tavsiye eden müellife göre, kişinin dostu yine kendisidir. Bu konuya dair Anka kuşunu örnek veren Tosyevî, tasavvufta çokluk

17) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr. 265a-265b.

18) *14/İbrahim/3*.

19) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr. 266a.

20) *62/Cum'a 15*.

21) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.II, s. 321-322; Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr. 267a.

22) Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, MEB Yay., İstanbul, 1988, C.III, s.84. Müellif ilim-amel ilişkisi, nefis mücadelesi ve dünya sevgisinin yerilmesine dair Farsça şiiirlerden örnekler vermekte meselenin önemini vurgulamaktadır. Bu şiiirler ve şairleri ayrıntılı olarak transkripsiyon bölümünde ele alınmıştır. (Tosyevî tarafından ismi verilmeyen şairler, beyitlerden yola çıkılarak araştırılıp bulunmuştur).

23) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 344.

içinde birliğin temsil edilmesini anlatmak istemiştir. Nitekim mitolojiye göre Anka her kuştan bir özellik almıştır. Otuz kuşun özelliğini aldığı için Sîmurg diye anılır. Anka sembolünün tasavvufa yerleşmesini *Mantuku'l-Tayr* müellifi Ferdüddin Attar sağlamıştır. Ona göre Anka, birlik-çokluk gibi iki zıt kavramı ifade etmektedir. Sîmurg otuz kuş olarak ele alınınca çokluğu ifade etmektedir. Oysa varlığın birden çok olması vehmî ve hayalîdir. Anka gibi çokluğun da gerçekte adı var, ama kendisi yoktur.²⁴ Tosyevî de tasavvufta varlık mertebelerini anlatmak için kullanılan kuş sembolünü, eserlerinde zaman zaman kullanmaktadır.²⁵

Üçüncü bölüm ise dünyanın ve onun sevgisinin kötülenmesi, dünyayı seven ve onu isteyenin yerilmesi hakkındadır. Tosyevî şeyhlerden birine değersiz dünyadan sorulunca, "Onun başında ağlama, ortasında yorgunluk ve sonunda yokluk vardır. O halde helal olan şeylerinde hesap verme zorunluluğu, yasaklarında da azap olan bir dünyayı neyleyim!" dediğini anlatır ve bu ifadeyi kendi üslubuyla şöyle açıklar: "Kendisinde sebat ve kararın olmadığı bu dünya ve mekânı ben de istemem. Onun başı oyun ve şaka, ortası mücadele ve mübadele, yasaklarında sorumluluk vardır. Onun mutluluğu kötülükle birlikte ikizdir. Onun huzuru, yorgunluk demektir (yorgunlukla kardeştir). Zenginliğinde yorgunluk vardır. Varlığı ile yokluğu iç içedir (mündemiç). Lezzeti elemle doludur. Şehvetinde pişmanlık vardır. Sefası cefasıyla oluşmuştur. Verilen sözler vefadan yoksundur. Gecesinde gündüzünde sınırlılık vardır. Onun geleceği yokluğa bakar. Onun kabulü inkâra döner. Orada bina yapmak hapisane inşa etmektir. Onun kazancı ve yapıları yıkılmaktan ve yanmaktan ibarettir."²⁶ O halde "Dünya bir leştir, onu isteyen köpeklerdir"²⁷ hadisine binaen dünyanın, ahiretin yanında vehm mesabesinde olduğunu unutmamak gerekmektedir. Vehim ise anlayış (fehmi) yoksunluğu demektir. Dünyaya, ahirete ve onun içindeki şeylere gelince onlar Allah'ın hakikatine nispetle yokluk derecesindedir. Yokluğa iltifat etmek üzüntü ve pişmanlığa neden olur. Bu sebeple "Allah'ın zatından başka her şey helak olacaktır"²⁸ ayetini göz önünde bulundurarak yokluğa gidecek ve bize gerçek mutluluğu tattırmayacak bu âlemi önemsememek, gerçek varlığa, yok olmayana ulaşmak için çaba göstermek, nefisle savaşmak gereklidir.²⁹

24) Uludağ, Süleyman, "Anka (Tasavvuf)", *DİA*, İstanbul, 1991, C.III, s.200.

25) Tosyevî bülbül, andelib, şehpazı murüğ (anka) ve hüma kuşlarını varlık hiyerarşisine örnek teşkil etmesi bakımından ele almaktadır. Bk. *Münâcâtü Levâhibi'n-Necât*, Kastamonu Yazma Eserler Ktp., nr. 3674/9, vr.295b-296a.

26) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr. 268a.

27) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 409.

28) *28/Kasas/88*.

29) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr. 268a-268b.

D. TOSYEVÎ'DE İLİM-ÂMEL BÜTÜNLÜĞÜNÜN BİLGİ-EYLEM İLİŞKİSİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sokrates'in doğru bilgi, doğru eylem gerektirir sözü kendisinden sonraki etikçilerin bilgi ve eylem ilişkisine bakışımı şekillendirmiştir. Nitekim ona göre bilgi yönünden doğru olan, ahlâk yönünden de iyidir.³⁰ Seneca'ya göre de iyilik, bilgi; kötülük bilgisizliktir. Ama asıl yüz kıvartıcı olan şey, felsefe bilgisini bilip de onun gerektirdiği eyleme geçmemektir.³¹ O halde gerçek mutluluk için bilgi yeterli değildir, eylem ve davranış yani teorik olmasından ziyade pratik felsefe asıl amaç olmalıdır. İşte daha ilk çağlarda Sokrates tarafından "bilgi erdemdir" ifadesiyle dile getirilen bu gerçek yani bilgi ile eylem arasındaki ilişki modern felsefenin kurucusu sayılan Descartes'in felsefeyi kökleri metafizik, gövdesi fizik ve meyvesi ahlâk olan bir ağaca benzettiği metaforla da söylemeye çalıştığı şey, felsefenin teorik ve pratik alanının birbirinden ayıramayacağı düşüncesidir.³² Bu bağlamda İslâm düşünürlerine göre de insan hakikati idrak ettiği ve yaşadığı ölçüde gerçek mutluluğa erişebilir. Nitekim bunun sonunda marifetullah ve İlk Hakikat'e yaklaşma umudu vardır. Bilgi, ahlâk, özgürlük ve mutluluk arasında kurulan ilişki varlıkla evren ve diğer insanlarla olan ilişkinin temelini oluşturur. Aklını kullanan bireylerin hür iradeleriyle ahlâklî değerlere bağlı olarak kurdukları erdemli hayatın neticesinde elde edilen mutluluk, salt psikolojik tatmin olmayıp, onun ontolojik temeli, kognitif muhtevası ve toplumsal bir karşılığı vardır. Bu bağlamda bilgi-eylem ilişkisi, insan felsefesini anlamak bakımından büyük öneme sahiptir.³³ O halde İslâm'da bilgi-bilen ilişkisi, ahlâkî-dinî bir yön içeren varoluş düzeyidir. Bu söylem, dinin öngördüğü "ilmiyle amel" yani "bilgisinin gerektirdiği gibi yaşama" şeklinde ifade edilen görüşü yansıtmaktadır. Gerçek bilgi, insanı ebedî mutluluğa erdiren, estetik ve ahlâkî aşamalardan, dini aşamaya inanç yoluyla atlatan bir nevi diyalektik sürecin varoluş bilgisidir.³⁴

Tosyevî'de ilim-amel bütünlüğü, bilgi-eylem ilişkisi bakımından ele alındığında etik ve tasavvufî yönden insanı ilgilendiren alanlara götürmekte, gerçek ve vehmî varlık alanlarının tanınmasına imkân vermektedir. Müellife göre ilmiyle amel etmeyen âlimler Kur'an'da bildirilen Tevrat taşıyan merkeplere benzetilmişlerdir. Çünkü Tevrat'ı yüklenip taşıyan fakat onunla amel etmeyen Yahudiler, kitap taşıyan merkez gibidir. Bu teşbihten anlaşıldığı üzere kitap, insanlara amel edilmesi için gönderilmiştir. Aksi halde yük olmaktan öte bir fayda sağlamayacaktır.³⁵ Tosyevî'ye göre işte ilim ve amel bütünlüğü

30) Özlem, Doğan, *Etik-Ahlâk Felsefesi*, Say Yay., İstanbul, 2010, s.26.

31) Seneca, *Epistulate Morales (Ahlâki Mektuplar)*, Çev.: Türkan Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 75, 87.

32) Turhan, Kasım, *Bir Ahlâk Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri*, İFAV Yay., İstanbul, 1996, s.12.

33) Kalın, İbrahim, *Akl ve Erdem*, Küre Yay., İstanbul, 2013, s. 97-98.

34) Açıkgöç, Alparslan, *Bilgi Felsefesi*, İnsan Yay., İstanbul, 1992, s.25-26.

35) *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklaması*, Haz.: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut vd., İstanbul, 1982, s.552.

olmayan âlim ne yaparsa yapsın gerçek mutluluğa ulaşamayacaktır. Çünkü bu tür âlimler, zâhirî âlimlerdir. Onlar görünüşte âlim olup aslında düşündükleri ve bildikleri doğruları uygulamayan, sadece nefsi için önemli insanların yanında olan ve dünyalık duyguları tatmin için bilgilerini kullananlardır. Hâlbuki gerçek âlim Allah'tan en çok korkan, eylemlerini de bu doğrultuda gerçekleştiren ve uzlet hayatı yaşayan kişidir.

İslâm'da zâhir ve bâtın olmak üzere iki bilgi türünün bulunduğu görüşü ilk defa Şifler tarafından ortaya atılmıştır. Onlar Hz. Ali hayatta iken ondan başka kimsenin bilmediği bir bâtın ilminin varlığından söz etmişlerdir. Ancak Şia'nın bâtın ilim anlayışı şer'i hükümlerden çok imamet ve siyaset konusuyla sınırlı kalırken, tasavvuf düşüncesinde tamamıyla farklı anlamda değerlendirilmiştir. Mutasavvıflar fıkıh ve kelâm gibi ilimleri zâhirî ilimlerden sayarken tasavvufu da bâtın ilimlerden saymışlardır.³⁶ Tosyevî risâlede zâhirî âlimlerden bahsederken, bâtınî âlim ya da bâtın ilim ayrımına gitmese de nefsin tezkiyesi, uzlet hayatını tavsiye etmesi ve dünya sevgisini yermesi bakımından bu ilme önem verdiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu ilmin öneminden dolayı Gazzâlî, zâhirî ilmine kabuk, bâtın ilmine öz demektedir. Sûfilere göre metot olarak zâhirî ilmi eğitim ve öğretimle, bâtın ilmi ise mistik sezgi (keşf) ile elde edilir. Zâhirî ilmi yola, bâtın ilmi ise menzile ait bilgileri içerir.³⁷

Tosyevî bilgi-eylem ilişkisi konusunda Gazzâlî'nin düşünceleriyle benzer şeyler paylaşmaktadır. Gazzâlî *İhyâ* adlı eserine "Kıyamet gününde en ağır azabı görecektir olan, Allah'ın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir" hadisiyle giriş yapmaktadır.³⁸ Ancak Tosyevî bu risâlede Gazzâlî'nin yaptığı gibi ilimlerle ilgili ayrıntılı bilgi vermemektedir. Ona göre asıl mesele ilmin fazileti ve bir âlimin cahil bir âbiden daha efdal olduğudur. Şeytana karşı bir fakihin bin âbiden daha güçlü olduğunu nakleden müellife göre âbid günlerce ibadet etse ve halvet içinde dahi olsa âlimin değeri ondan daha fazladır. Fakat bu âlimin zâhirî olmaması ve ilmiyle amel etmesi gereklidir. Yoksa onun ilmi hiçbir şekilde kendisine fayda vermeyecektir.

Tosyevî bilgi konusunu nefis ve dünya sevgisiyle bağlantılı olarak değerlendirir. İnsanın nefis, şeytan, dünya ve küffâr-fücûr olmak üzere dört düşmanı vardır ve bunların en kötüsü de nefstir. Çünkü insanın kötü eylemler yapmasına sebep olan nefsidir. Nitekim cahil bilmediği halde yanlış eylemler gerçekleştirmekte, hâlbuki âlim bildiği halde nefsinde engel olamamakta ve kendisini hatalardan kurtaramamaktadır. İyi amel sahibi olmayan bir âlim, kötü niyet ve menfaat peşindedir. Para ve makam hırsı gözünü bürümüştür. Bu konuda âlimlerle ümerayı kıyaslayan müellif, âlimlerin en kötüsü olarak makam ve mevki peşinde koşanları, yöneticilerin etrafından ayrılmayanları görmektedir. Yöneticilerin en hayırlısı ise âlimleri ziyaret edendir. Çünkü âlimin yöneticiden maddi bir

36) Uludağ, Süleyman "Bâtın İlimi", *DİA*, İstanbul, 1992, C.V, s. 188.

37) Uludağ, "Bâtın İlimi", s. 188.

38) Gazzâlî, *İhyâü 'Ulûmid'-Dîn*, Tahrir: Zeynüddin Ebi Fadl Abdurrahim b. Hüseyin el-İrakî, Dâru'l-Marife Yay., Beyrut, C.I, s.2. (*İhyâ*)

beklentisi vardır. Bu düşüncede olan âlim ne yöneticiye ne de kendisine fayda sağlamaz. Ama âlimin peşinden koşan yöneticide, maddi bir beklenti yoktur. Çünkü onun buradaki amacı bilgidir.³⁹

Âlim bilgisini doğru bir şekilde kullanmak ve yanlış eylemde bulunmak istemiyorsa, onun topluluktan uzaklaşıp uzlet içinde bir yaşam tercih etmesi gerekir. Zaten ona dost olarak kendisi yetecektir. Üstelik uzlet hayatı yaşayan âlim dünya sevgisinden de uzaklaşacaktır. Çünkü Tosyevî'ye göre dünya sevgisi bütün kötülüklerin başıdır. Bu sevgi âlimin bilgi-eylem ilişkisinde yanlış yerde olmasına sebep olmaktadır. Haz (lezzet) konusunda da dünya sevgisi, insanı yanlış yöne sevk etmektedir. Çünkü onun hazzında dahi acı vardır. Oradaki değer yargıları da gerçek değildir. Zira bu âlem gerçek varlık alanı olmayıp ahiret yanında vehmî ve hayalî âlemdir. Asıl varlık alanı Allah katındadır. Dünya hayatı geçicidir, tek kalıcı olan Allah'tır. O halde yokluğu değil, sonsuz varlığı tercih etmek gerekmektedir. Bunun için de nefisle savaşmak onu daha genç yaşta öldürmek gerekmektedir. Genç yaşta nefis öldürülmezse büyüdükçe canavara dönüşmekte, insanı kendi kimliğinden çıkarmaktadır.⁴⁰ İşte bu gücü ve bilgiyi verecek alan da keşfi bilgidir. Gazzâlî de gerçek ilmi tarif ederken taptığı dünyalık, razı olduğu dünyalık ve aradığı dünyalık olan kimsenin yanlış yolda olduğunu bildirir. Bu sebeple ona göre gerçek ilmin ve âlimin ölçüsü, her haliyle sahabeye çok benzemekle, selefın yolunu en çok bilmekle ve dini hükümleri onlardan almakla anlaşılır.⁴¹ Diğer taraftan Gazzâlî'ye göre ilmi çoğaldığı halde ahlâkı düzelmeyen âlim, Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir şey elde edemeyecektir. Nitekim dilleriyle âlim, kalp ve amel bakımından cahil olanları Hz. Ömer ilim sahibi münafıklar olarak adlandırmıştır. Bu sebeple Tosyevî de tıpkı Gazzâlî gibi gayeleri yalnız dünyalık olup da servet, rütbe ve mevki elde etmek olan maddiyatçılar ile ahiret âlimlerini birbirinden ayırmaktadır.⁴² Böylece Allah'a kavuşmayı arzu eden, hakiki bilgiye sahip olan ve onunla eylemde bulunan âlim, hem ahlâk bakımından yetkinliğe kavuşmuş olacak yani insan-ı kâmil seviyesine erecek, hem de gerçek ve sonsuz mutluluğa ulaşacaktır.

SONUÇ

Abdülmeccid b. Şeyh Nasûh Tosyevî 16. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olup pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserler İslâm düşüncesinin çeşitli alanlarına dairdir ve bir kısmı kendi özgün düşüncelerinden oluşurken, diğerleri de bazı âlimlerin eserlerinin tercümesi, özeti veya onlardan derleme şeklindedir. Onun *Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim* adlı risâlesi kendi özgün düşüncelerinden ibaret olup Osmanlıca yazılmıştır. Mezkûr risâlede müellif ayetlerden, hadislerden ve Farsça beyitlerden örnekler vererek gerçek âlimin nasıl olması gerektiğini anlatmış, onun yapması ve yapmaması gereken şeyleri ayrıntılarıyla açıkla-

39) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr.266b, 267a.

40) Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm*, vr.267a-267b.

41) Gazzâlî, *İhyâ*, C.I, s.80.

42) Gazzâlî, *İhyâ*, C.I, s.58-59.

miştir.

Risâlede İslâm düşüncesinin üzerinde sıklıkla durduğu bilgi-eylem ilişkisi ele alınmış, eylem (amel) olmayınca bilginin bir önem arz etmeyeceğini vurgulanmıştır. Bu sebeple müellif zâhirî yani görünüşteki âlimleri kötüleyerek, gösteriş ya da menfaat kaynaklı değil, doğru yolu bulmak ve Allah rızası için ilim öğrenilmesi gerektiğini anlatmıştır. Bu bağlamda zâhir ve bâtın ilim ayrımına giden düşünür bu yolda insanın en büyük düşmanının nefis ve dünya sevgisi olduğunu belirterek âlimlerin öncelikle nefislerini eğitmeleri gerektiğini söylemiştir. Aslında müellifin bilgidен murat ettiği şey tasavvufî bilgidir. Nefs mücadelesi, nefsi tezkiye ve uzlet hayatını tavsiye eden Tosyevî, dünya sevgisi ve dünyaya tamah etmenin insanı yetkinlikten uzaklaştırdığını, onu doğruyu görmekten men ettiğini anlatmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki tasavvuf ve ahlâk alanında yazılan ve Osmanlı düşüncesinin izlerini taşıyan bu eser, insanın gerçek amacının ne olması gerektiğini ve hakiki mutluluğa nasıl ulaşılacağını göstermesiyle dönemin ilim ve ahlâk anlayışını yansıtmaktadır. Nitekim insan-ı kâmil derecesine yükselmek hem teorik yönden, hem de pratik yönden yetkinliğin sağlanması ile mümkündür. Risâlede her iki alanda yetkinliğin önemine değinilmiş, dönemin etik algısının anlaşılması bakımından önemli bir görev yerine getirilmiştir.

FEZÂİLÜ'L-İLM VE'L-ÂLİM*

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd ü sipâs ve şükr-i bî kıyâs ol hâlik-ı cinn ü nâs ve râzık-ı her zî-enfâsa ki 'ibâd-ı encâm 'idâdî içre zümre-i ulemâ-yı izzet-i 'ilm ü â'mâlile sayarlar da muayyen ü mümtâz ü cümle fuğalâ-yı fazîleti fağlü kemâlullah gayrilerde mu'allâ vü serfirâz idüp libâs-ı şuver-i tesâvîsiyle müsâvî vü beraber gözleyen her bî-başar bî-nazara böyle haber vermişdir ki: "Hel yesteviyellezine ya'lemûne vellezîne lâ ya'lemûn."⁴³ Ve daği havf ü haşyet ü hirâs ki kemâl-i kibriyâ ü azamet ü celâline vuđûfuñ netice vü esasıdır. Sâyirden selb ü kesre vü bunlar için s'ebt ü haşr idüp kelâm-ı ezeli vü peyâm-ı lem yezelîsinde böyle buyurmuşdur ki: "İnnemâ yahşe'llâhe min 'ibâdihi'l-'ulemâu."⁴⁴ Ve şalavâtü şâfiyât ü teslimât ü âfiyât ol bend-i kâinât ü sened-i mevcûdât üzerine olsun ki 'ulemâ-i ümmetini enbiyâ-i benî isrâîle

*) Tosyevî'nin *Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim* (İlmin ve Âlimin Faziletleri) adlı risâlesi Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan 3674/4, numaralı yazma eserde 264b-269a varak sayılarında bulunmaktadır. Yazmanın diğer nüshalarına dair yapılan araştırma sonucu başka nüshanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple tek nüsha üzerinde transkripsiyon çalışması yapılmıştır.

* Eserin Farsça okumalarındaki yardımlarından dolayı Namık Musali Beye, transkripsiyonundaki katkıları için Şerife Uzun Hanım'a teşekkürlerimi sunarım.

43) 39/Zümer/9. (Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?)

44) 35/Fâtır /28. (Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan-gereğince-korkarlar.)

müşâbih ü mu‘âdil idüp buyurmuşdur ki: “‘Ulemâu ümmetî ke-enbiyâi benî isrâîle.”⁴⁵ Ve daği âli ve ashâbîn üzerlerine olsun ki her biri deryâ-yı diyânatin gevher-i garrâları vü âsumân-ı İslâmîn kevkeb-i ‘âlem ârâlarıdır ki onların şân-ı şerîfi vü pür-şafaları haqqında Muḥammed Muştafa şallallahü ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki: “Ashâbî ke’n-nücûmi bieyyihim iktedeytüm ihtedeytüm.”⁴⁶ Kütüb-i tefâsirde mestûr ü şuhuf-i eḥâdis de mezkûrdur ki fezâil-i ‘ulemâ haqqında Muḥammed Muştafa şallallahü aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki: “Faḍlu’l-‘âlimi ‘ale’l-âbidi ke-faḍli ‘alâ ednâküm.”⁴⁷ Ya’ni ‘âlim-i ‘âmilin faḍl u miḳtârı vü şerifi vü i’tibârı âbid câhilin üzerine benim faḍl-ı şerefim gibidir sizin ednânız üzerine ve “Enne faḍlu’l-‘âlimi ‘ale’l-âbidi ke-faḍlu’l-ḳameri leylete’l-bedri ‘alâ sâiri’l-kevâkibi.”⁴⁸ Ve bir hadîs te daği buyurmuşdur ki: “Lefâḳihün vâhidün eşeddü ‘ale’ş-şeytânı min elfi ‘âbidin.”⁴⁹ Amma erbâb-ı tariḳât ü aşhâb-ı ḫalvet ḳatında ‘âbid şol merd-i muttaḳkî vü müteveddi‘ ü zâhiddir ki cihân-ı fânide ömr-i zendekânîsi gündüz şamt u şiyâm u gece seher ü ḳıyâm üzerine mürûr u ubûr ide ‘ulemâ-ı ümmetîñ ü fuḳalâ-i milletîñ şeref ü faḍl u miḳtarları haqqında vârid ü şâdir olan aḫbâr ü âs_âr bî-ḫaddü vü bî-şümâr olduğu sebebden bu ḳadar ile iḳtifâ olunûb “el-‘ârifü yekfîhi işâretün” ḳavline iḳtida olundu ki “el-ḳalîlü yedüllü ‘ale’l-kes_îri ve’l-ḳatretü tünbiü ‘anhü’l-gâdir” amma vaḳtâki fetevâ-yı zühriyyede anlarıñ uluvv-i mertebe vü sümüvv-i menzilelerine delâlet-i uzma vü işâret-i ḳuşva ile delâlet idüp bir hadîs_i bî-bedel ü mu‘teber gördüm ise lâ-cerem bî-iḫtiyâr bu risâlede münderic ü mündebeic olmasını ḳaşd edüp derc eyledim ümididir ki bu cihân ile gâffâra’z-zünûb bu bende-i za‘îf nâtuvanıñ sehv ü ḫatasını lütf u ‘ata ile mestûr u maḫcûb idüp “Ülâike yübeddilü’llâhü seyyiâtihim ḫasenâtin.”⁵⁰ Zümresine idḫâl “Elâ inne evliyâe’llâhi lâ ḫavfün ‘aleyhim ve lâ ḫüm yaḫzenün.”⁵¹ Cümlesine iyşâl ide. Âmîn yâ rabbe’l-âlemîn. el-ḫadîs ü hâza ve fi’l-ḫaber: “İnne’llâhe Te‘âlâ yuḫasibu ‘abden yevme’l-ḳıyâmeti fetüreccihu seyyiâtühü ‘ale ḫasenâtihi feyu’meru bihî ile’n-nâr s_ümme yeḳûlü’l-lâhu Te‘âlâ li-cibrîl ‘aleyhi’s-selâm: Edrik ‘abdî ve selhü hel celese fi meclisi’l-‘ilmi fi’d-dünya feḡfir lehü. Feselehu cibrîlü ‘anhü zâlike feyeḳûlü mâ celestü meclise ‘ilmin. Feyeḳûlü lehu hel aḫbebe ‘âlimen fi’d-dünya feyeḳûlü lâ feyeḳûlü lehu hel celeste ‘alâ mâideti ‘âlimin ḳaddu feyeḳûlü lâ. Feyeḳûlü lehu hel sekente fi sekketin yüskenü fiḫâ ‘âlimün ḳaddu. Feyeḳûlü lâ. Feyeḳûlü’llâhu Tebâreke ve Te‘âlâ li-cibrîl

45) Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, C.II, s.64. (Benim ümmetimin âlimleri İsrailoğulları’nın peygamberleri gibidir.)

46) Ebu Dâvud, İlim 1, Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddime 17; Dârimî, Mukaddime, 26; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, C.I, s. 86. (Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarınsız doğru yola erişirsiniz.)

47) Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime 29; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, C.II, s. 132. (Âlimin âbid üzerine üstünlüğü, benim sizin en aşağıımızda olanınıza üstünlüğüm gibidir.)

48) Ebu Dâvud, İlim 1; Tirmizî, İlim 19. (Âlimin âbid üzerine olan üstünlüğü, ayın dolunay gecesinde diğeri yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.)

49) Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, C.II, s. 144. (Şeytana karşı bir fakih bin âbidten daha güçlüdür.)

50) 25/*Furkan*/70. (Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.)

51) 10/*Yunûs*/62. (İyi bilin ki Allah’ın dostlarına -veli kullarına-korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.)

'aleyhi's-selâm selhü 'an ismihî. Feyekûlü ismî fülânun. Feyekûlü'llâhu Te'âlâ li-cibrîl 'aleyhi's-selâm vâfeka ismühü isme 'âlimin fî'd-dünya feğafertü lehü li-muvâfaqati ismihî isme'l-'âlimi."⁵² Ve fî ba'zî'r-rivâyâti "İnne'llâhe Te'âlâ yeğûlü li-cibrîle huğ bi-yedihi ve edhilhu'l-cennete liennehü yuğıbbu raculen ve zâlîke'r-racülü yuğıbbu 'âlimen feğafertü lehü li-ecli zâlîke."⁵³ Ma'na'l-ğadîs_: Resûlullah şallallahü 'aleyhi ve sellem Hağğ Subhânehü ve Te'âlâ Hazretiniñ hın-i muğâsebede 'abd-i 'âşî vü sağısine lütf ü 'ata vü nâ-mütenâhîsi ne mertebede idüğü beyân ü ne derecede yedüğü 'ayân idüp böyle buyurdu ki: "Yevm-i kıyâmetde Allah Tebâreke vü Te'âlâ bir kulunu eyleye nâkâh ol kulun dağı seyyiât-ı defterini ğasenât-ı defterine ğâlip ola bu sebebden perverd-i ğâr-ı kaghâr duğıl-ı narla emr eyleye. Pes ğademe-i azâb ol bende nâra pür-tâb etmek için cânib-i cehenneme cevr ü cebr ile vü zecr ü kahr ile alup ğideler. Nâğâh ğurşid-i lutf-i padişah ol bende-i zayıf ü zerre miğdârı vü nâ-iğtidârıñ üzerine rağşân ü tâbân olup cibrîle buyurur ki: Ya cibril yanaş ol kuluma şor ki hiç dünyada meclisi ilimde oturmuş ü 'ulemâ zümresiyle durmuşmu ta ol kulumu bu sebeble badî afv idüp yarlığayım diye. Pes Cibrîl dağı aleyhisselâm yetişip sual eyleye ki hiç dünyada 'ilim meclisinde oturduğmu ol dağı oturmadım deyü cevap vere. Yine cibrîl aña sual eyleye ki hiç dünyada bir 'âlime muhabbet idüp tururmusuñ ol dağı yok diye. Yine cibrîl aña şora ki ya hiç dünyada bir âlimiñ taâmı üzerine vâğı' olduğmu ol dağı yok diye. Yine cibril aña diye ki ya hiç dünyada bir yerde sâkin olduğmu ki ol yerde bir 'âlim dağı temekkün olmuş ola yine yok diye cevap vere. Pes Hağğ Subhânehü cibrîle buyura ki: Ya cibrîl isminden sual eyle ğörelim nedir pes ol bende dağı ismim fulandır deyü cevap vere. Allahu Te'âlâ ğazreti dağı cibrîle diye ki ya cibrîl ol kulumuñ ismi dünyada bir 'âlim kulumuñ ismine muvâfiğ ancak tağğık ol kulumu bu sebebden ötürü yarlığadım. Ba'zî rivayetlerde mervîdir ki Rabbü'l-izzet cibrîle emr ide ki: Ya cibrîl ol kulumuñ eline yapışip cennete idğâl eyle zira ol kulum bir kimseyi severdi ol dağı bir 'âlim kulumu severdi imdi tağğık bu kulumu yarlığadım ol 'âlim kulumu seveni sevdiğinden ötürü diye imdi zümre-i 'ulemâniñ uluvv-i ğadrine vü sümuvv-i fağlına bu ğadis-i şahiğ ü bu ğaber-i şarihide kemâl-i mertebede delâlet ü nihâyet derecede işâret vardır. Ferağime'llâhu emran kâne muğıbben ilâ zümreti'l-'ulemâi's-sâlihîn ve talibân ilâ şoğbeti'l-muttakî ve'l-'ârifin ve râğibân ilâ ğizmeti'l-meşâyığı ve'l-mürşidîn ve dâğilen tağte zılâli rızâi'llâhi'l-meliki'l-mübîn ve mâ ğüve ilâ muğabbeti'l-'ulemâ vereseti'l-enbiyâ ve'l-mürselîn şalavâtüllâhi ve selâmühü 'aleyhim ecma'ın. Allâğümme ce'alne mine'l-muğıbbîne ile'l-'ulemâi ğuşuşan el-'amilîne min-

52) (Allah kulunu kıyâmet ğünü hesabâ çektiğinde kötülükleri iyiliklerine ağır basarsa bu durumda kişinin cehenneme ğirmesi ğerekir. Bu durumda Allah Cibril'e kuluma ulaş, ona hiç dünyada ilim meclisinde bulunmuş mu ki ben onu bağışlayayım der. Cebrail bunu kula şor ve onun dünyada hiç bir ilim meclisinde oturmadığı cevabını alır. Sonra Cebrail kula dünyada herhangi bir âlimle dostluk ettin mi diye şor ve yine hayır cevabı alır. Daha sonra bir âlimin sofrasında bulunup bulunmadığını şor ve hayır cevabı alır. Sonra hiç bir âlimin evinde oturdun mu diye şor ve hayır cevabı alır. Allah Cibril'e ona ismini şormasını söyler. O da filân der. Bunun üzerine Allah Cibril'e onun isminin bir âlimin ismine benzediğini ve bundan dolayı onu bağışladığını söyler.)

53) (Allah Cibril'e der ki: O kulun elinden tut ve cennete koy. Çünkü o bir adamı seviyordu, o adam da bir âlimi seviyordu. İşte şıf bu sebepten ötürü onu bağışladım.)

hüm ve huşuşan şâlihîn ve lâ tec‘alnâ mine’l-münkerîn ile’ş-şulehâi huşuşan el-kâmilîne minhüm ve’l-mükellimîn. Rabbenâ teğabbel minnâ inneke ente’s-semî‘u’l-‘alîm. Ve tûb ‘aleynâ inneke ente’t-tevvâbü’r-raḥîm. Subḥâne rabbike rabbi’l-‘izzeti ‘ammâ yeşifûn ve selâmün ‘ale’l- mürselîn ve’l-ḥamdu lillâhi rabbi’l-‘âlemîn.

Faşlun

Fî zemmi’l-‘ulemâi’z-zâhiri

“Ellezîne yestehıbbûne’l-ḥayâte’d-dünya ‘ale’l-âḥireti ve yeşuddüne ‘an sebîli’llâhi ve yebğûnehâ ‘ıvecâ ülâike fî dalâlin ba‘îd.”⁵⁴ Amma şol ‘ulemâ ki ‘ilimleriyile ‘âmil olup kavilleri fi‘illerine mutabık ü ‘amelleri ‘ilimlerine muvâfık olmaya vü icrâ-yı ‘amâl etmekle taḥşil-i kemâl eyleyeler. Belki tarîḳ-i selâmedden ḥurûc ü ‘udûl edüp râh-ı dalâlete vülûc ü düḥûl edeler. Anlarıñ şan-ı bed-nişanlarını perverdi gâr-ı celil ḥımârını i’tibâra teşbih ü temsîl idüp böyle buyurmuşdur ki: “Meş_eli’llezine ḥummilü tevrâte s_ümme lem yaḥmilûhâ ke-mes_eli’l-ḥimâri yaḥmilü esfâran.”⁵⁵ Ve fuḍalâ-i ‘acem bu ma‘nayı tah-rir ü rakam idüp böyle demişlerdir ki şî‘ir:

‘İlm-i çendân ke bîş-ter ḥânî,
Çün ‘amel der to nîst nâdânî.
Ne muhaḳḳıḳ boved ne dânişmend,
Çâr-pâyi der û kitâb-i çend.⁵⁶

Diyânet Mışriniñ ‘azîzi vü velâyet şehriñiñ şâhib-i temyîzi ya‘ni Şeyḫ Abdullah Tebrizî ‘âmi-yi nâdân ü bî-temyiz ‘âlimi dânâ vü bi-perhiz üzerine terciḫ ü tescil edüp böyle teşbih ü temsîl etmişdir ki nazm:

‘Âmî-yi nâdân-ı perişân-rüzigâr,
Beh ze-dânişmend-i nâ-perhiz-kâr
Ân be nâ-bînâyî ez-râh oftâd
Ve îñ do çeşmeş bûd der çâh oftâd.⁵⁷

54) 14/İbrahim/3. (Dünya hayatını ahirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya işte onlar uzak bir sapıklık içindedirler.)

55) 62/Cum’a/5. (Kendilerine Tevrat yükletildikten sonra onu taşıyamayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir.)

56) Sa’dî Şirâzî’nin *Gülîstan* adlı eserinden nakledilen şiirin anlamı:

Ne kadar kitap okursan oku,
Eğder amelin olmaz ise cahilsin.
Senden ne âlim, ne bilgin olur,
Ancak sırtına birkaç kitap yüklenmiş hayvan olursun.

57) Şeyḫ Abdullah Tebrizî’den nakledilen şiirde mana şöyledir:

Kötü kadere sahip sıradan bir cahil

Ve daği şol 'âlim-i bî-'amel ki ömr-i bî-bedelini nefsi-pür-mekr ü hiye'l ü şeytân-ı pür-fitne vü zeğal hevâlarına harc ü şarf idüp tarîkı müsteķim mülk-i 'ilimden kendü bî-havl ü harf ide ânun 'âdet-i bî-sa'âdeti hakkında ba'zı ehl-i fağlı vü sa'âdet böyle ima vü işâret etmişdir ki şi'ir:

'Âlimî ki ze vey nemî hîzed 'amel,
'İlm-i lâ-yenfa' der û gerded haleb.

Pertev-i ilmeş nemîtabed meger,
Perdehâ der pîş dâredez emel.⁵⁸

Çünkü zamâne 'ulemâsının hemîşe san'at ü pişeleri vü rûz-i şeb fikr ü endişeleri cem'-i hütâm ü derm ü dinâr ü sem'-i peyâm manşib-ı âli miķdar oldu ise lâbüd bu ĥor u ĥakirlik ü iş bu zillet ü faķirlik ile Ĥaķķ Subĥanehu vü Te'âlâ 'azîmü's- şân ü 'alâ bu tâife-yi giriftâr u zelil idüp beyne'l-enâm i'zaz ü ikrâm ü ĥürmet ü ihtiramlarını ħalîl eyledi kemâ ħile şi'ir:

Âlude şod be hırs-ı direm cân-ı âlimân
Ve îñ ĥârî ez kezâf ber îşân nemîresed
Derdâ ve hasretâ ke be pâyân resed omr
Ve îñ hırs-ı merd rîg-i biyâbân nemîresed.⁵⁹

Ĥayf ol kerve-i 'ulemâya ki hemvâde ziyaretgâridir ümerâ vü hemîşe şohbet-i gâh-i dâr-ı vüzerâ ola vü dirig ol cumhur-ı ümerâya ki 'ulemâ vü şüleĥâ fuķarâ vü gurabâya il-tifât u i'tibar etmeyüp ü saltanat-ı 'adiyetlerine aşılet-i ĥükmi verüp iķtidar-ı zâhirileriyle iftiĥar ederler nitekim Seyyidü's_-s_eķaleyn ü emîru'l-'âlemin iş bu ferîķayni mezkureyn hakkında böyle buyurmuşdur ki: "Şerru'l-'ulemâ men zâre'l-ümerâ ve ĥayru'l-ümerâ men zâre'l-'ulema. Feni'me'l-emîru 'alâ bâbi'l-faķır ve bi'se'l-faķır 'ale'l-bâbi'l-emîr."⁶⁰

Nefsini tutamayan âlimden daha iyidir.

Çünkü o (cahil) kör olduğu için yoldan sapmıştır.

Âlim ise iki gözü olduğu halde kuyuya düşmüştür.

58) İyi amel sahibi olmayan bir âlime,

Faydasız ilim zarar vermiş olur.

Onun ilminin nûru saçılmaz,

Çünkü onun önünü kötü emel (niyet) perdeleri kesmektedir.

59) Hafız Şirazî'den nakledilen şiirde mana şöyledir:

Âlimlerin canı dirhem hırsına bulaşmıştır

Ve hadsizlikleri yüzünden bu rezaletin farkında değiller.

Yazıklar ve eyvahlar (efsus) olsun ki! Adamın ömrü sona ermektedir

Ama onun bu hırsı sahranın kumundan bile fazladır.

60) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.II, s.321-322. (Âlimlerin en kötüsü emirleri ziyaret edendir. Emirlerin en hayırlısı âlimleri ziyaret edendir. Fakirin kapısındaki emir ne iyidir! Emir in kapısındaki fakir ne kötüdür!)

Civâne sa‘âdet-i ebedi ol sâlik-i râh-ı huda-yı sermediniñ ki ekber-i a‘da-i ğudaresi nefs-i emmâresi idüğün bilip ü hemîşe anuñ şerr ü đarrını sine-i kineden zıkr-i daim ile def‘ ü ref‘ hısn-ı haşinini derunî candan fikr-i canan ile ƙal‘ ü ƙam‘ idüp daima hılaf-i muradi üzre mürûr u ‘ubûr ide kemâ ƙâle ‘Aliyyun kerreme’llâhu vecheh şî‘ir:

Ve ƙalifu muradi’n-nefsi ƙable memâtihâ

Ve sâri‘u ile’l- ƙayrâti ƙable fevâtihâ

Setebkî nüfûsun fi’l- ğammi ƙaşreten

‘Alâ fevt-i evƙâti zemâni ƙayâtihâ.⁶¹

Ƙâle ba‘zu’l-ƙukema: Ma min mü‘minîn illâ ve lehü erba‘ati a‘dâin en’-nefsü ve’ş-şeytânü’l-ğaddâru ve’d-dünya ve’l-küffâru ve’l-füccârü. Amma bu dört a‘dâdın eşeddü a‘dâ-i nefis pür-şekî vü pür cefâdır ki zarar u ziyânı anlardan ziyade vü efzûn ü me‘vâ vü mekânı tariƙ-i ƙahtan baıd ü bîrundur. Kemâ ƙıle beyt:

Nefs ejderhâst u key morde est

Ez ğam-ı bî illeti efserde est.⁶²

Ey sâlik-i mesâlik-i râh-ı ƙaƙk vey nâzil-i menâzil-i tariƙ cevâd-ı mutlaƙ çün bildiñ ki her zarar bu yolda sâlike erer. Şu mey-i nefis-i emmâreden şâdır u ‘adâvet-i nefis-i mekkâreden zâhir olur. Amma bilgil ki bu nefis-i emmâre bir latife-i zulmânidir bundaki konmuşdur. Derun tende menba‘-i aƙlaƙ-i zemîme vü ƙabîha vü mecmâ‘-i evşafi nâ-pe-sendide vü fağîhadır. Her ƙavl-i nârevâ andan şâdır ü her fi‘il-i nâ-seza andan zâhir olur. Ve büzürgân-ı tariƙât böyle buyurmuşlardır ki beyt:

Bâşı kibr ü çeşmi acep ü ağızı kizbile ƙased

Cümle a‘zasında evşâf-ı ƙabiha bî-‘aded.⁶³

Kemâl-i sa‘adet ü devlet ol civân-ı ‘âli-himmetindir ki nefis-i leimmeniñ şekâvet ü şeâmeti bilüp tab‘-ı müstaƙiminiñ selâmet ü sa‘adetine tâbi‘ olup hengâm-ı cevânisinde nefis-i bed kemânisini dileye. Zira ki zaman-ı pîr-i bî-dîlberide ejdehâ ile muƙâbele vü muƙâtele vü muşame vü mücâdele etmek sa‘b u ter olur. Kemâ ƙıle beyt:

61) Hz. Ali‘den nakledilen şîirin anlamı şöyledir:

Ölümden önce nefsin isteklerine muhalefet et.

Zaman geçip gitmeden hayra koş,

Yoksa vakti boşa harcadığına

Hüzün ve keder içinde ağlayacaksın.

62) Mevlânâ‘dan nakledilen beytin anlamı şöyledir:

Nefs bir ejderhadır, O, ne zaman ölmüştür ki?

Dertten eline fırsat düşmediğinden dondu yoksa.

Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, C.III, s.84.

63) Başı kibir, gözü oynaşta ve dili yalan dolan,

Bütün organları sayısız çirkin özelliklere sahip.

Be cevânî bekoş ke vâ gerded

Ne be pîrî çü ez dehâ gerded.⁶⁴

Ey tâlib-i tarik-i müstakim vey râğıb-ı râh-ı melik-i azim eğer dilerseñ ki kadem-i 'âlem-i melekût ü mağâm-ı cebberruta koyasın. Lazımdır ki evvelen şahife-i hatırda hatıra-ı hayal-i dünyayı dñni yuyasın ki Resûlullah şallallahü aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki: "Hubbü'd-dünya re'sü külli hatıetin"⁶⁵ ve kemâ kıle beyt:

Eger hâhî ke gerdi morg-i pervâz

Cihan-ı cîfe pîş-i kerkes endâz.⁶⁶

Kemâ kâle habîbu'l-lâhü melikü'l-vehhâb: "ed-dünya cîfetün ve tâlibühâ kilâbun."⁶⁷ Belki 'alayık her düğünden 'aşîkâne 'âdî vü muğır olup 'avayık kes_ret ü bisyârından sadîkâne beri ü müberra olasın. 'İsâ-yı mücerred gibi müfred olup mağamını târım-ı a'lâda vü me'vâñi 'arş-i 'alâda qalasıñ. Kemâ kâle Nebiyyü aleyhisselâm: "Allahu ferdün yuhibbu'l-ferde fenferede"⁶⁸ kemâ kıle şi'ir:

Be uzlet gîr ü dîr ez encümen bâş

Refik-i hîşten hem hîşten bâş.

Be uzlet şâh-ı morgân geşt sîmorg

Yekî morg est beñânend sîmorg.⁶⁹

Faşlun

Fî mezmeti'd-dünya ve muhabbetihâ ve mezletin men yuhibbuhâ ve yatlubuhâ

Hukiye süile vañidun mine'l-meşâyihü's-seniyye 'ani'd-dünyai'd-deniyye feñale fî cevâbihi: Mâ ücîbu min dâri evvelühâ bükkâün ve evsatuhâ 'anânun ve âñiruhâ fenânun fî helâlihâ hisâbun ve fî harâmihâ 'azâbun. Ve eñûlu fî cevâbihi: Mâ ücîbu min dârin ve ğaddârin elletî leyye lehâ s_ebâtun ve qararun. Feevvelühâ mülâ'abetün ve mudâ'abetün. Ve evsatuhâ mücâdeletün ve mübâdeletün. Ve fî harâmihâ vebâlün. Sürürühâ me'a şurûrihâ tü'mânun. Ve huñûruhâ me'a fütûrihâ ihvetâni. Fe'l-'anaü fî ğinâihâ mündericün.

64) Nefsini gençliğinde öldür ki böylesi daha iyidir.

İhtiyar çağında ejderhaya dönüşecektir.

65) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 344. (Dünya sevgisi bütün kötülüklerin başıdır.)

66) Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i râz* adlı eserinden nakledilen beytin anlamı:

Eğer uçan bir kuş olmak istersen,

Dünyayı leş olarak akbabanın önüne at

67) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 409. (Dünya bir leştir. Ona talip olanlar da ancak köpeklerdir.)

68) Bu hadis kaynaklarda "Allahu vitrun yuhibbu'l-vitre" şeklinde geçmektedir. Buhârî, Deavâd 68; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 239. (Allah tektir, tek olanı sever siz de tek olanı tercih ediniz.)

69) Nâsır Hüsrev Behlevî'den nakledilen şiirin anlamı:

Ve'l-fenâü fî beğâihâ mündemicün. Lezzâtühâ mütelâşıkâtün bi'l-elemi. Ve şehevâ-tihâ mütelâhîkâtün bi'n-nedemi şafâühâ bi'l-cefâi mâliyetün. Ve 'uhûduha 'ani'l-vefâi hâliyetün. şabâhatü şabâhühâ büşâi işâiha mahcûretün. Ve letâfet nehârihâ bi-keşâfe-ti mesâyihâ mestûretun. İqbâluhâ nazirun ile'l-idbâri. Ve ikrâruhâ yerci'u ile'l-inkâri. İmâratuhâ emâratü'l habsi ve'l-ihtisâbi ve 'imâratuha 'ibâratun 'ani'l- ħarķı ve ħarâbi.⁷⁰ Eyyüha's sâilu feķna' bi-hâza'l-ķaderi mine'l-cevâbi ve lâ tatlubü't-tatvîle ve'l-itnâbi fe-innehü yekfîke. Fîhâ ķavlü resûlullâhi'l-meliki'l-vehhâbi ennehü ķâle bi-lafzın belîğın ve nazmın müstetâbın: “ed-dünya cîfetün ve tâlibuhâ kilâbün.”⁷¹ Kâle ba'zû'l-ârifin ve'l-muħaķķıkın min erbâbi't-taħķıķi ve'l-yakın: “İnne'd-dünya inde'l-’uķbâ fî mes’âbeti'l-vehmi ve'l-’itibâru ile'l-vehmi ‘ibâretün ‘an ‘ademi'l-fehmi ve emma'd-dünya ve'l-’uķbâ ve mâ fîhâ mine'l-eşyâi bi'n-nisbeti ilâ ħaķıķati'l-mevlâ feñi mertebeti'l-’ademi ve'l-iltifâti ile'l-’ademi yüres’ü't-teessüfü ve'n-nedemü.” Kemâ işâre celle ve ‘alâ ilâ hâza'l-ma’na bi-ķavlihi Te’âlâ: “Küllü şey’in hâlikun illâ vechehü.”⁷² Eķlül felemmâ kane'l-ħudûs’ü ve'l-ımkânü min şe’ni'l-kevnî'l-mekân. Kâneti'l-kâinatü ve'l-mümkinâ-tu ve mâ fîhimâ mine'l-maħlûķâti ve'l-mevcûdâti fî ħukmi'l-fenâi ve'l-alaki ve'l-’ademi. Ve in kâne ba’zühâ fî şureti'l-beğâi ve'd-devâmi ve'l-ķıdemi. Feyenbeğî litâlîbi'l-Mevlâ en lâ yeltefite ile'd-dünya ve lâ yenzure ile'l-’uķbâ. Bel ye’uddühümâ fî talebi'l-Mevlâ ‘anhü'l-ħarâmi. Kemâ ķâle'n-nebiyyü ‘aleyhi's-selâm: “ed-dünya ħarâmun ‘alâ ehli'l-âhireti ve'l-âhiretü ħarâmun ‘alâ ehli'd-dünya ve ħümâ ħarâmâni ‘alâ ehli’llâhi.”⁷³ Şadeķa Resûlullâh ve şadeķa ħabîbullah.

Halvette ol ve topluluktan uzak kal,

Kendi dostun sadece kendin ol.

Halvete çekilmekle Sîmurg (Anka) kuşu, kuşların şahı oldu,

Bu yüzdendir ki tek bir kuş olduğu halde ona Sîmurg diyorlar.

Efsaneye göre Anka her kuştan bir özellik almıştır. Otuz kuşun özelliğini aldığı için Sîmurg diye anılır. Uludağ, “Anka”, s.200.

70) (Övgüye layık şeyhlerden birisine değersiz dünyadan sorulunca cevabında şöyle demiştir: Onun başında ağlama, ortasında yorgunluk ve sonunda yokluk vardır. Öyleyse helal olan şeylerinde hesap verme zorunluluğu, yasaklarında da azap olan dünyayı neyleyim! Onun cevabı hakkında ben derim ki: Kendisinde sebat ve karar olmayan bu dünya ve mekânı ben de istemem. Onun başı oyun ve şaka, ortası mücadele ve mübadele yasakların dada sorumluluk vardır. Mutluluğu kötülükle birlikte ikizdir. Onun huzuru yorgunluk demektir. Zenginliğinde yorgunluk vardır, varlığı ile yokluğu iç içedir. Lezzeti elemle doludur. Şehvetinde pişmanlık vardır. Sefasıyla cefasıyla oluşmuştur (malîyetün). Verilen sözler vefadan yoksundur. Orada sabahtan akşama sınırlılık vardır. Gündüzün güzelliği gecenin gizemiyle örtülmüştür. Onun geleceği yokluğa bakar. Onun kabulü inkâra döner. Orada bina yapmak hapisane inşa etmektir. Onun kazancı ve yapıları yıkılmaktan ve yanmaktan ibarettir.)

71) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 409. (Dünya bir leştir. Ona talip olanlar ancak köpeklerdir.)

72) *28/Kasas/88*. (Onun zatından başka her şey helak olacaktır.)

73) Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I, s. 410. (Dünya ahiret ehline haramdır. Ahiret dünya ehline haramdır. İkisi de Allah ehline haramdır.)

İnnâ nes'elüke en tec'ale kılûbenâ memlûen bi-nâri muhâbbetike ve şudûrenâ meşrûhaten bi-envârî meveddetike. Ve lâ tec'alnâ mine'n-nâzirîne ilâ gayrike ve'l-mültefitîne ilâ sivâke ve mine'l-maħrûmîne 'an rızâke ve'l-matrudîne min liķâke bi-'inâyetike yâ mâlike'l-mülk ve'l-emlâki ve hidâyetike yâ hâlîķe'l-arzi ve'l-eflâki. İnneke ente'l-lâhu'l-azîzu'l-vehhâb ve'l-kerîmü't-tevvâbü. Heb lenâ min ledünke raħmeten ve heyyi' lenâ min emrinâ raşedâ.⁷⁴

KAYNAKÇA

- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Haz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut vd., İstanbul, 1992.
- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.I-II, Beyrut: Dâru Ahyai't-Turâsi'l-Arabî, 1351/1932.
- Açıkgenç, Alparslan, *Bilgi Felsefesi*, İstanbul: İnsan, 1992.
- Erbaş, Muammer, "Bir Osmanlı Müfessiri Abdülmecid b. eş-Şeyh Nâsuh b. İsrâil (1565) ve Eserleri", *DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, İzmir, 2006, S. 24, s. 161-186.
- Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmid'-Dîn*, Tahric: Zeynüddin Ebi Fadl Abdurrahim b. Hüseyin el-Irakî, C.I, Beyrut: Dâru'l-Marife, trs.
- Hayta, Ufuk ve Abdülhamit Birışık, "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risalesinin İlmî Değeri", *UÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2007, C. XVI, S. 2, s. 343-367.
- Kalın, İbrahim, *Akıl ve Erdem*, İstanbul: Küre, 2013.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Çev.: Şükrü Baltacı, C.I, II, IV, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2014.
- Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C.III, İstanbul: MEB, 1988.
- Pattabanoğlu, Fatma Zehra, "16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Felsefe ve Kelâm Bilgileri", *SDÜİF Dergisi*, S. 34, Isparta, 2015, s.109-137.
- Polat, Emanullah, "Tosyevî'nin "el-Havf ve'l-Hüzün" Adlı Risâlesinin Tahkîki ve Değerlendirilmesi", *BÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2014, C. II, S. 3, s. 183-204.
- Öngören, Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, İstanbul: İnsan, 2003.
- Özlem, Doğan, *Etik-Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Say, 2010.
- Seneca, *Epistulate Morales*, (*Ahlâki Mektuplar*), Çev.: Türkan Uzel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

74) Son paragraf dua bölümüdür. (Muhakkak ki biz senden kalplerimizi muhâbbetinle doldurmanı, gönüllerimizi sevginle aydınlatmanı diliyoruz. Bizleri senden başkasından beklentisi olanlardan ve senin dışındakilere yönelmişlerden eyleme. Bizleri rızandan mahrum olanlardan da eyleme. Ey mülkün sahibi yerin ve göğün yaratıcısı Allah'ımız bizleri sana kavuşanlardan ve hidayete erdirdiklerinden eyle. Ey Azîzü'l-Vehhâb ve Kerîmü't-Tevvâb olan Allah'ım bize kendi katından rahmet eyle. Bizleri doğru yola erdirdiklerinin arasına al.)

Tahir Efendi, Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, İstanbul: Meral, trs.

Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Çev.: Muharrem Tan, İstanbul: İz, 2007.

Tosyevî, *Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 3674/9, vr. 264b-269a.

—————, *Münâcâtü Levâhibi'n-Necât*, Kastamonu Yazma Eserler Ktp., nr: 3674/9, vr.294b-296a.

Turhan, Kasım, *Bir Ahlâk Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri*, İstanbul: İFAV, 1996.

Uludağ, Süleyman, “Anka (*Tasavvuf*)”, *DİA*, İstanbul, 1991, C.III, s. 200-201.

—————, “*Bâtın İlmî*”, *DİA*, İstanbul, 1992, C.V, s. 188-189.

Wensinck, Arent Jean, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazî'l-Hadisi'n-Nebevi: Concordance et indices de la tradition musulmane*, Leiden: E. J. Brill, 1936, C. I-VII.